

Förnämlig biografi över barnhusläkaren som blev professor i pediatrik och medicinalråd

Avståndet är inte mer än omkring 150 år till den tid när läkarutbildningen var synnerligen påver och oändamålsenlig, den diagnostiska arsenalen likaså och »boten värre än soten«. Värst var den sociala misären, och värst drabbade var som vanligt i en sådan situation – barnen. Fredrik Theodor Berg var en stridbar person som ägnade sitt yrkesverksamma liv åt att förbättra barnhusbarnens situation, införa system för att kartlägga farsoter, analysera dödlighet och som professor i pediatrik förbättra utbildningen.

YNGVE HOFVANDER
professor, IMCH, Akademiska sjukhuset, Uppsala

■ Britta Randers och Nils O Berg har tillsammans skrivit boken »Fredrik Theodor Berg. 1806–1887. Barnläkaren som lämnade barnen, räknade fåren och retade herdarna«. Den kryptiska undertiteln förstår man kanske först när man trängt igenom levnadsteckningen av en märklig pediatriker – som enligt uppgift blev världens förste professor i pediatrik. Kanske en definitionsfråga – vi hade ju på 1700-talet den store pediatrikern Nils Rosén von Rosenstein i Uppsala, professor i medicin, men en pediatrik rese som fick stor internationell betydelse.

Fascinerande levnadsteckning

Nils O Berg är FT Bergs sonsonson och professor vid patologiska institutionen i Lund, och Brita Randers var ursprungligen preparatris men blev sedermera konstvetenskapare och etnolog vid Stockholms universitet. Brita Randers engagemang har sin bakgrund i att det i hennes sommarstuga hade bott fosterbarn från Allmänna barnhuset. Hon skrämdes av dessa barnhusbarns elände och spårade så småningom upp två biografier skrivna av Fredrik Berg samt en riklig skriftväxling, vilka bildat underlag till denna fascinerande levnadsteckning över en läkare som kämpade en tidvis mycket ojämn kamp mot oförstånd, konservatism och bigotteri.

Författarna, framför allt Britta Randers, har på ett synnerligen förtjänstfullt sätt saxat ur det rikhaltiga biografimaterialet som man haft till sitt förfogande och fogat samman avsnitt med kommentarer och sammanfattningar som gör boken lättläst och fascinerande. Boken är på inte mindre än 391 sidor, har 268 referenser och – vilket inte är minst värdefullt för den medicinhi-

storiskt intresserade – 343 namnbiografiska referenser.

Hård start i livet och karriären

Berg föddes i Göteborg 1806, en liten stad med 13 000 invånare (!). Han fick en sträv uppfostran och konfronterades tidigt med samhällets olycksbarn. Pappan skrev på sin dödsbädd (1818) »sky och undvik minsta anledning till synd och framför allt fly onda sällskap«. Hans skoltid hade tydligen delvis våldsamma inslag, pennalism var vanligt, hans rumskamrat mördade en annan kamrat och fördes till stupstocken.

Inte desto mindre avlade Berg studentexamen inför Esaias Tegnér (vilken för övrigt kallade Lund »en akademisk bondby«).

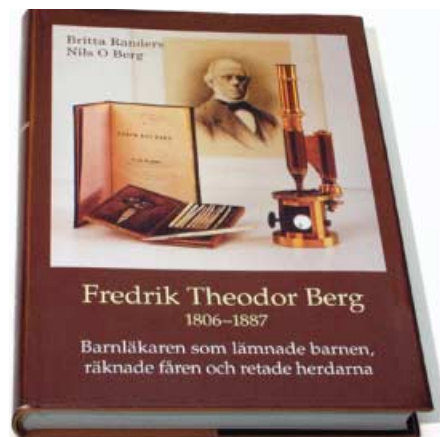
Berg började förberedande medicinska studier i Lund. Efter examen i latin och »medico-philologicum« var han dock så utmattad att han fick dricka brunn i Helsingborg i en hel månad (sic!).

År 1830 flyttade han till Stockholm och dess medico-kirurgiska institut. Där var utbildningen påver, inga journaler skrevs, ingen egentlig klinisk undervisning bedrevs, inga operationer fick man närvara vid, men väl vid de allstädes förekommande åderlåtningarna och vid koppningar. Receptformler fick man lära sig, men det saknades tydligen helt bedside-undervisning.

29 år gammal fick Berg anställning som läkare vid det nybyggda Garnisonssjukhuset. Lönen var 50 öre per dag. Han hade fri bostad och var jour ständigt. Flera av kollegerna dog efter att ha smittats med tbc, fläckfeber och liknande. Han själv fick fläckfeber, låg »sanslös« nästan en månad och kunde återvända till arbetet först efter fyra månader.

Införde nyordning i diagnostikens tjänst

Man började nu intressera sig för fysikalisk diagnostik – perkussion och auskultation. Laennéc's stetoskop kom till användning – »men det är dock en sanning

Lästips

Britta Randers, Nils O Berg.
»Fredrik Theodor Berg.
1806–1887. Barnläkaren som lämnade barnen, räknade fåren och retade herdarna.« 391 sidor.
Stockholm: Probus; 2001.

att det oövertygade örat uppfattar lika väl och ofta bättre ljudets finare nyanser ...» – och betecknades inte sällan som charlataneri av dåtidens läkare.

Den bättre lungdiagnostiken ledde nog dock inte till bättre behandling.

Det var ordning och reda med Berg. Han såg till att man började skriva noggranna journaler, i vilka även ingick uppgifter om väderlek, temperatur, luftfuktighet, vilket man trodde relaterade till patientens sjukdom, bokförde pedantiskt de gjorda fynden vid obduktionerna, registrerade blodets utseende och skiktning (SR) samt bedrev fysikalisk diagnostik.

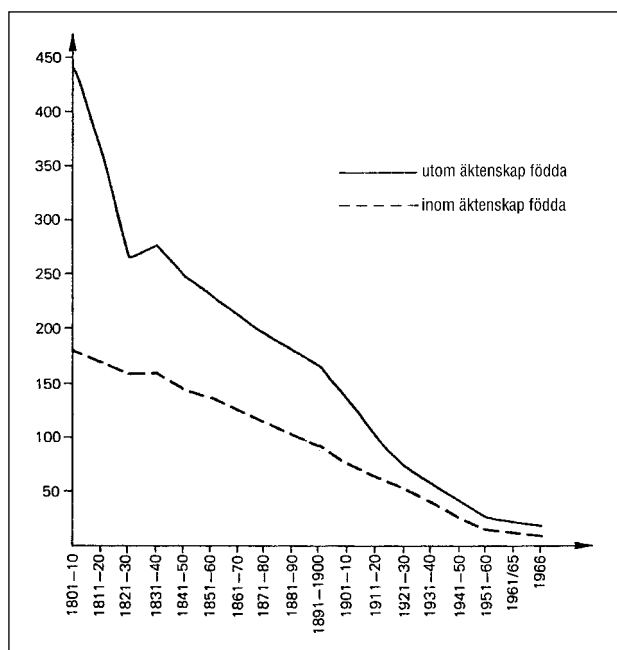
Vidare systematiserade han den mycket omfattande dokumentationen av verksamheten och lade grunden till en statistisk bearbetning. Han fascinerades tidigt av dokumentation och statistik – han skulle ju senare bli chef för Statistiska centralbyrån.

Medicine doktor utan att disputera

År 1839 begärde han och fick dispens för disputation och blev »medicine doctor sine disputation«. Disputation hade vid denna tid inte stort vetenskapligt värde, så Berg förtjänade säkert sin utmärkelse på andra grunder.

Intryck från Europaresa blev avgörande

1839–1841 gjorde han en synnerligen ambitiöst genomförd studieresa till me-

Figur 1. Diagram över spädbarnsdödlighetens utveckling under två sekler hos barn födda inom och utom äktenskapet [1].

Figur 2. Fredrik Theodor Berg som ung student i Lund. Teckning av Maria Röhl.

dicinska centra i Tyskland, Frankrike, Tjeckoslovakien, Österrike och Italien. Han skrev mängder med brev och rapporter om vad han sålunda upplevde och lärde – professionellt och privat, bl a till sin välgörare, professor A Retzius vid Vetenskapsakademien. Speciellt intresserade han sig för obduktioner – »jag frossar i obduktioner och finner mig rätt väl«. »Jag har redan haft tillfälle att öppna ett tjog barn.« Det var minsann ingen brist på material. Han fann vid ett besök i Wien »högar av lik från Hittebarnshuset« som han fick tillstånd att obducera.

Han var också med om de tumultartade scenerna när en konvoj om tio ångbåtar återbördade Napoleons kvarlevor från Sankt Helena i december 1840 och lades till ro i Paris.

Ett ännu större intryck gjorde besöken vid ett 25-tal barnhusinsättningar, en del med bortåt 500 barn. I Milano dog 60 procent då man inte hade några ammor, på andra hade man en amma på fem dibarn, vilket genast ledde till större överlevnadschans.

Tog över Allmänna barnhuset

De lärdomar han fick av denna enorma misär gjorde honom senare väl skickad att ta över ledningen av Allmänna barnhuset i Stockholm (1842–1854). Föregångare till detta med uppgift att ta hand om alla övergivna barn och barn till ogifta »obemärkta« mödrar fanns redan på 1630-talet. Ogifta kvinnor kunde föda sitt barn utan att behöva uppge sitt namn – det som präster kallade »horehusplakatet«.

Berg var med rätta chockad över snusket och oredan när han tillträdde. Han började med att kasta ut mögliga madrasser genom fönstren, alla barn

skulle ha en egen tvättsvamp, lindningen av barnen skulle upphöra. Ammornas barn hade lägst dödlighet, så han fördubblade antalet tvätterskor som alltså samtidigt ammade.

På 1840-talet dog 40 procent av de intagna barnen under 1 års ålder av infektioner och undernäring. Två läkare var anställda, men fick tydligen inget stöd av direktionen för att åstadkomma förbättringar.

Berg strävade och slet för att få styr på Barnhuset. Vi har svårt att göra oss en föreställning av eländet – »barnen utan beklädnad och sängpersedlar«, »huset fyllt av vägglöss och kackerlackor, ingen ventilation ens på sommaren«, »luften förpestad av excreta från barn och ammor ...« »ammor som drevo handel med sin mat, ständigt kivandes och stulo från varandra«. Uppenbarligen bedrev de även prostitution.

Kämpade mot direktion och myndigheter

Det dröjde givetvis inte länge förrän Berg kom på kant med direktionen, med vilken han hade ständiga strider men utan att få stor förståelse för behovet till förbättringar. Berg till och med uppvaknade kung Karl XIV Johan – egentligen för att säga upp sig. Kungen talade emellertid om »värmlösa barns behov, det ädla kallet att däråt få ägna sig« och detta »med en sådan känslans innerlighet att mina tårar runno«. Så Berg insåg att det skulle vara ett majestätsbrott att fullfölja uppsägningen.

Stridigheterna med direktionen och andra myndigheter fortsatte emellertid – benämnd »Barnhusstriden« och ledde så småningom till att Bergs engagemang upphörde, och han utnämndes till pro-

fessor i pediatrik 1845 vid Karolinska institutet.

På KI organiserade Berg klinisk undervisning och bedside-undervisning och bl a fyra månaders tjänstgöring vid Allmänna barnhuset samt obduktionslära. Inte minst ägnade han mycken undervisning åt vikten av att barn ammad. Hans stora forskningsinsats under många år rörde »torsken« och dess genes, klinik och behandling – föredömliga grundläggande arbeten.

Blev medicinalråd och statistikchef

Berg avancerade vidare till att bli medicinalråd (1847–1877) och ytterligare chef för Statistiska centralbyrån (1858–1879), där han gjorde ovärderliga insatser för att lägga grunden för befolkningsstatistik och för att sammanställa och åstadkomma en överblick av det rika materialet från provinsialläkarnas rapporter. Detta för att kartlägga farsoter, analysera dödlighet och dödsorsaker och glädjas åt nedgången i spädbarnsdödligheten (Figur 1).

Berg var hela sitt liv en oerhört flitig, arbetsam, empatisk och duglig man med ett gott omdöme. Han åtnjöt stor respekt i internationella kretsar, med vilka han hade rikt utbyte.

På sin ålders höst promoverades han till hedersdoktor vid Uppsala universitet – samtidigt med Henrik Ibsen och Viktor Rydberg – en i sanning illuster trio!

Referens

1. Ulf Högberg. Svagårens barn. Stockholm: Liber; 1983.